

Ady és az ő Margitái

A Margita élni akar Ady legnagyobb alkotásainak egyike, remekmű, „szigorú következetességgel végített időtlen érvényű költő-filozófusi koncepciója a korabeli magyarság problémáinak”.¹

Így látta ezt az Ady-kérdésekben autentikus Bölöni is: „Ady hosszú politikai versben akarta megírni a magyarság sorsát, de gyorsabban fejezte be, mint szándékolta”.²

A gyors befejezés okára még visszatérünk, de előtte érdemes idézni Vezér Erzsébet ide vágó okos mondatát: ez az alkotása „Ady egész gondolat- és érzésvilágának kulcsát adja kezünkbe”.³

Hogy e jelentős megállapításokat képesek legyünk megérteni és sajátunkká tenni, fontos már az elején leszögezni, hogy a Margita élni akar témája nem szerelmi történet, nem flört, nem adys-dévajos életrajzi felidézése egy Margita nevű zsidó nőnek, hanem vegytiszta magyar sorskérdés: nemzeti irodalmunk egyik legjelentősebb, máig aktuális szimbolikus alkotása.

Ha valaki ama bizonyos Margitát ismerni akarja, elsősorban az Ady életművet kell tanulmányoznia, és csak másodsorban az 1885-ben Budapesten megszületett, 1961-ben Palma da Mallorcán meghalt – (kínosan árulkodó adatok) – Vészi Margitot. A Margita élni akar címadója ugyanis – hasonlóan az impresszionista portréhoz – azzal együtt költői kreáció, hogy valós személyről mintázódott, olyan valakiről, akinek Ady egy időben, még a Léda-kapcsolat előtt, hevesen udvarolt. Vészi Margit alkalmas és alkalmi, de nem kizárólagos ihletője volt e műnek, s mindannak, amit Ady benne tudunkra hoz: „Robbantani vágytam Hungáriát / S Margitám, pardon, Reád emlékeztem: / Politikát akartam jellel szöve / S nem Te hibád: szükségem volt egy nőre”. (60. o.) Tartok tőle, hogy valójában Brüll Adélnak hívják a főszereplőt, akinek fakulni nem tudó díszével, emlékké válni képtelen lédaságaival Vészi Margit múltba merülő alakja, a „verses história” kedvéért utólag felruháztatott, mint habcsókkal a karácsonyfa. Ezt a feltételezésemet, ha nem is bizonyítja, de megalapozza a Ruth és Delila című, Léda-hoz írott, 1908-as verse is: „Száz alakban, százképpen látlak, / Látlak Ruthnak és Delilának, / Látlak mindenkinék”. Vezér Erzsébetnek lehet igazsága abban, hogy Ady talán azért is nyúlt vissza szívesen Vészi Margit alakjához, mert szakítván Lédával, élt az emlékezés szabadságával: Margita volt az, akire Léda féltékenysége hosszú éveken át összpontosult.

Meglepő módon a Margita élni akar filológusai szótlanul mennek el egy döntő fontosságú tényadat mellett: Ady közvetlenül a Lédával történt nagy szakítás, az Elbocsátó, szép üzenet közzététele után kezdett bele ebbe a vállalkozásba, élete első verses regényének, egyben életműve leghosszabb versének megírásába. (Bizonyos értelemben a Margita felfogható az Elbocsátó, szép üzenet-nek, mint alapélménynek részletesen kifejtett, stilizált epikai változataként.) Érdemes felidézni néhány évszámot. Ady az akkor már Párizsban élő Lédával 1903 szeptemberében ismerkedett meg Nagyváradon. Egy év múltán már a Diósi házaspár vendége a rue Levis 92. alatt. A Léda-szerelmem, amely életének legnagyobb hatású eseménye lett, 8 évig és 8 hónapig tartott: 1912 tavaszán örökre elváltak egymástól. Kovalovszky Miklós kiszámította, hogy ezen közel kilenc évnyi kapcsolat alatt legfeljebb négy évet töltöttek együtt, illetve egyazon helyen, de azt is gyakran a meghittebb együttlétet feszélyező vagy kizáró körülmények között.⁴

Ady egyszerre érezte a felszabadultság eufóriáját és a kivívott magány sivárságát 1912 nyarán, a szakítást követően. Szinte kiszámíthatóan logikus lépést tett: vallásosan imádott szülőfalujába, a múltjába, a gyermekkorába, az anti-Párizsba, vagyis Érmindszentre menekült pihenni és felejteni, rendezni gondolatait. Itt kezdte el írni a Margitát, „bölcslő sorsának” (49. o.) higgadt számvetése gyanánt. Biztosra vehető, hogy az motiválta, hogy egyszer s mindenkorra szólóan kiírjon magából bizonyos makacs gondolatokat, amik jó évtizede kísértették már. Nyilván úgy látta – mert úgy is volt –, hogy életének ezen a döntő fordulóján kötelessége összefoglalni egy nagy műben mindazon tapasztalatait a magyar nemzeti megmaradás súlyos gondjairól, amik feltárultak az ő táltosi, mélyre látó, poétai tekintete előtt az Új versek 1906-os megjelenése óta. Ez a nyár számára a számvetés ideje volt, és kedve is volt ehhez a számvetéshez: „De íme, szinte harmincöt vad év / Szántásain vidám éhek teremnek, / Sorsomat jobban érzem valahogy, / Mint küldöttnek hitt, szép, lírás időkbem”. (14. o.)⁵

A történet

Az a kevés, ami történetként a Margita élni akarban elmondatik, nyugodtan tekinthető dokumentum

1 Földessy Gyula: *Ady minden titkai*, Athenaeum, Bp. 1949., 279.o.

2 Bölöni György: *Az igazi Ady*, Paris, 1934.

3 Vezér Erzsébet: *Ady Endre élete és pályája*, Seneca kiadó, Bp., 1997. 276. o.

4 Kovalovszky Miklós: *Léda: legenda és valóság*, Magvető kiadó, Bp., 1980. 29. o.

5 A továbbiakban az oldalszám-hivatkozás az alábbi kiadásra vonatkozik: Ady Endre: *Margita élni akar*, Amicus kiadás, Bp., 1921.

értékűnek. Négy főszereplője van: a költő maga; Margita, a zsidó nő (Vészi Margit); a „szerénycsöndes” György úr (Böloni György); és Ottokár, a pápista piktor (Kernstok Károly). A történet 1906-ban kezdődik Párizsban – „Együtt bódultunk én, György s Ottokár / Alkonyati, szörnyű párisi zajban”. (24. o.) –, hogy aztán folytatódjék és lezáruljék Budapesten, valamikor a mű megírásának idején, azaz 1912-ben. Akár igazat is adhatunk Imre Lászlónak, aki észrevételezi, hogy a mű „rendkívül szégyenes epikai elemekben”.⁶

Ugyanis más mondanivalója van, itt a történet másodlagos, és szembetűnően szimbolikus tartalmú. Minden azzal kezdődik, hogy hirtelen Margita is megérkezik Párizsba, s mindhárom jóbarát egyként szerelmes lesz bele: „Szélvész-várásban tett hát az idő, / Szélvészt, asszonyt s újat várt a triászunk, / Közös nőnk volt egy fehér, távoli / S ültük vele ledéren lelki nászunk. / Zsidó leány, – mondtuk, – szimbóluma / Ránk-siető új, szép magyar időknek.” (22. o.)

Köztudott, hogy Adyt, még a Léda-kapcsolat előtti időkben mély barátság fűzte Vészi Margithoz, Vészi Józsefnek, a *Budapesti Napló* főszerkesztőjének művelt, mély gondolkodású leányához. Ady egy időben úgy járt a Vészi család dunavarsányi üdülőjébe, mintha haza járt volna: saját helye volt, saját széke, az udvaron kedvenc fája, és a személyzet már kérés nélkül hozta neki kedvenc borát. Vég nélküli beszélgetéseket folytatott itt Vészi Margittal, aki őszintén nagyra tartotta költészetét: „Grieget játszottad s verseimet mondtad / Hozzá az okosoknak s bolondoknak”. (16. o.) Az a dunavarsányi zongora, amin Margita egykoron játszott Grieget, örökre bevonult nemzeti irodalmunkba: ő ama híres Fekete zongora.⁷ Rossz nyelvek hirdették akkoriban – talán nem is teljesen alaptalanul –, hogy Vészi Józsefet egyre jobban aggasztotta a két fiatal erősödő szellemi kapcsolata,⁸ ezért 1904-ben kapva kapott az alkalmon, hogy Ady Párizsba vágyott: megbízta őt, legyen a *Budapesti Napló* párizsi tudósítója. Inkább havonta fizetett neki ingadozó színvonalú színházi recenzióiért – (a költő kezdetben alig tudott franciául) – csakhogy távolartsa őt a leányától, akinek a dandys, aranymonoklis, sikeres, nagyvilági, zsidó Molnár Ferencet nézte ki férjül.

Azt a Molnár Ferencet, aki bár név nélkül, de szintén szereplője a *Margita élni akarnak*. A főbb szereplőkön kívül név szerint említésre kerül két klasszikus (Széchenyi és Arany), továbbá az említés sorrendjében az alábbi kortársak: Tisza István, Tisza Kálmán, Vázsonyi Vilmos, Bródy Sándor, Vészi József, Bartha Miklós, Erdős Renée, Ada, Be-

niczkyné Bajza Lenke, Rákosi Jenő, Kossuth Ferenc, Dr. Kozmutza, Justh Gyula, Nagy György, Jászi Oskár, Kozma Andor, Szemere György és Lukács László. Legtöbbjüket egyszer emlegeti, kivéve a Tiszákat, akiket többször.

A közzététel viszontagságai

Ady „verses históriája” 10 részben jelent meg a *Nyugatban*. Az első közlemény 1912. július 1-én, a tizedik, záró rész pedig 1912. december 1-én. Az első 9 rész folyamatos egymásutánban jelent meg, majd néhány hét kihagyást követően jött a 10. rész. Számos adat és visszaemlékezés bizonyítja, hogy Adyt kényszerítették a mű abbahagyására, ő ugyanis ezt valóban regénynek szánta, és hosszasan akarta folytatni. A zsidóságnak viszont egyre kínosabbá vált a történet. Földessy Gyula így emlékezik vissza: „Amikor a verses regény megindult a *Nyugatban*, egymást érték a találgatások, a névvel nevezett személyek valódisága kikutatása iránt... a város tele volt találgatásokkal, s egyben sértődöttséggel”,⁹ mindez annak ellenére, hogy Ady már a mű elején leszögezi: „S a mi regényünk bomlott nem-regény”. (15. o.) De mert úgy a kortárs olvasók, mint maga Molnár Ferenc kétséget kizáróan felismerte feleségét és önmagát, s kettejük kudarcot vallott házasságának történetét a műben, rohant apósához, Vészi Józsefhez és Ignotushoz, hogy azonnal akadályozzák meg a további közlést. Ez persze nem volt annyira egyszerű, hiszen Adyról volt szó. Tény viszont, hogy a költőt pszichésen nagyon megviselte, kedélyét lerontotta ez az egész. Ezt írja egy levelében Adának¹⁰: „Szombaton ágyban maradtam, vasárnap s hétfőn írtam a Margitát. Amikor végül nagy kínok között kész lett, Ignotus belekötött, hogy Tiszát és Molnár Ferencet gyilkosan bántom benne. A sok veszekedés vége az lett, hogy át kellett írnom az egészet. Lett belőle egy színtelen, fáradt, sokszavú, kevés bátorságú és velejű semmi.” Ez nyilván a 3. rész közlése után történt, mert a 4.-et már így kezdi:

*Kicsiny, gyanakvó nálunk a világ:
Mese-hósim alig elevenednek
S már rádobják a vizes takarót
Élő nevére hol annak, hol ennek
S ez édes lázú visszaálmodást
Sorsra, korra, álomra, Margitára,
Szent szimbólumát ma is boldog harcnak,
Átadják néhány budapesti arcnak.*

Ady szemrehányása jogos, mert az minden művelt

6 Imre László: *Ady Endre verses regénye* (Tanulmányok Ady Endréről, Anonymus, Bp., 1999.), 153.o.

7 Igaz, bizonyos kortársi visszaemlékezések szerint valójában a híres verset ihlető dunavarsányi hangszer nem zongora volt, hanem hegedű. Ha így van, akkor Margita hegedülte Grieget, nem zongorázta.

8 A *Margita* három szöveghelye is megerősíteni látszik, hogy ez a kapcsolat inkább szellemi, testvéri volt, mint testi: „Neked, akit csak egy éjen kívántam” (18. o.); „Hogy Margita száját nem érte szája” (33.o.); „Ki csak egy éjen vágyott Margitára” (74. o.).

9 Földessy Gyula: I.m. 269.o.

10 Bisztriczky Józsefné (szül.: Csutak Médi), kétgyermekes, aradi családanya, akivel 1912 márciusában a Városmajori Szanatóriumban ismerkedett meg Ady. Ő nevezte el Adának. Ady felemlíti őt a *Margita-ban* is. 25.o.)

olvasó előtt már akkor is, (miként ma is) nyilvánvaló volt, hogy bár konkrét, nevesíthető személyek a regény hősei, valójában nem róluk szól semmi, hanem az általuk képviselt szimbólumokról: a magyar-zsidó együttélés lehetőségéről vagy lehetetlenségéről. Gyanítom, hogy ezt Ignotusék nagyon jól látták is, és esetükben a személyi sértettségre való hivatkozás csupán kétségbeesett fogáskeresés Adyn, ürügy, hogy elnémíthassák, mielőtt valódi szentenciáit megfogalmazza. Állandó nyomás alatt állt ezekben a hónapokban, érthető, hogy a 6. részben ezt írja önmagáról: „Kímélnék és méregfogait / E nótájának kiszedi ezúttal”. (44.o.), a 8. részben pedig így fakad ki: „De ez a vers tán három folytatás / És azután elnémul szépen, enyhén / Százszor ennyi készült íróni benne, / Ha itt, Pesten, ez olyan könnyen menne.” (59. o.) Megállapíthatjuk, hogy túl optimista volt a költő: nem három, csak kettő folytatás adatott már neki a Margitából.

Adyt elnémították Ignotuszék. Földessy Gyula még arra is felhívja a figyelmet, hogy a *Nyugat* 1913. január 1-jei száma a *Hírek* rovatban közzé teszi, hogy még abban a hónapban önálló könyvalakban megjelenteti a *Margita élni akar*-t. De nem jelent meg, s ez bizonyosan nem Ady szándékán múlt – jegyzi meg Földessy.¹¹

Végül is 1921 márciusában, az Amicus kiadó jóvoltából ő jelenteti meg példamutatóan igényes tipográfiával, Kozma Lajos ide készült grafikáival, nagyon elegáns kiadásban. (Önálló formátumban azóta sem jelent meg.) Az Ady összesekben benne van ugyan, de kivétel nélkül mindenki átlapozza, ugyanis „túl hosszú”, és mert nem része a tananyagának, nem hallottak róla.

Ezt a történetet gépelve, most itt 2007-ben hirtelen eszembe jutott egy vers, amit 2000-ben írt Hámosi István Péter. Váci Mihályról szól, akit több évtizednyi ajnározás után hirtelen szalonképtelennek minősítettek korábbi barátai: „Akik nevét zászlóra tűzték / most megtagadták, / messze űzték”. Ady ebbe 1912-ben kóstolhatott bele. Úgy tűnik, nincsen nívó a magyar nap alatt.

Ady meghatóan naív utópiája

Valójában nem Ady sajátja, egyidős az emberiséggel az a tévhit, hogy két különböző kultúrát, mentalitást, morált és hitet képviselő nép vagy emberfajta – esetünkben a magyar és a zsidó – ügyes politikával, türelmes akarattal egybeolvasztható, hogy melyik-melyik a maga a jó tulajdonságait bevívve a frigybe kioltsa a másik negatívumait, ezzel életerős, életképes, boldog társadalmat hozva létre. A *Margita élni akar* ezen kísérlet vágyának – és csúfos bukásának – a dokumentuma. Irodalmi berkekben ilyenkor, sok más példa mellett, leginkább Farkas Andrást (XVI. sz.), Batizi Andrást (1515–

1546), Derecskei Ambrust (1550–1603), Szalárdi Jánost (1617–1666) szokták előzményként emlegetni, mint a magyar-zsidó történelmi párhuzam, a „magyar Izrael”-elmélet protestáns képviselőit. Semmiképpen sem mondom, hogy az ő írásaik nem hatottak Adyra, mégis azt hiszem, hogy hozzáállása inkább rokonítható Nagy Theodorik merész társadalmi utópiájával, semmint a XVI–XVII. század protestáns hitszónoklataival. Nagy Theodorik (454–526) a keleti gótok nagyhatalmú királya, Itália meghódítója, aki a világon senkitől és semmitől sem félt – csak a villámlástól. („Villámbiztos” mauzóleuma ma is megtekinthető Ravennában.) Theodoriknak volt egy fenséges eszméje: össze akarta olvasztani saját gót népét a legyőzött római néppel: a meghódított itáliai műveltséget akarta újjáépíteni, ezúttal már a gót fegyverek védelme alatt: az ő gótfjai adták volna az erőt, a fegyvert, a biztonságot, a vitalitást a meghódított, harctól elszokott, dekadenciába hulló rómaiaknak, akik viszont a kereskedelmet, az ipart, és a kultúrát hozták volna staffirungként ebbe a történelmi házaságba. A két nép összeolvasztása természetesen nem sikerült. Nem sikerülhetett még a hatalmas Theodoriknak sem.

Ady a magyarság és a zsidóság összeházasításán fáradozott – és nem csak képletesen. 2001 nyarán Jeruzsálemben volt egy történész-konferencia, ahol Litván György utalt Ady vágyálmára, miszerint „A magyar és zsidó összeolvadása egy új etnikumot eredményez, kihozva egymás jó, és kioltva egymás rossz tulajdonságait.”¹² Litván sajnos nem tévedett: Ady 1912-ben ezt még igaznak, vállalhatónak tartotta. Szóljon mentségére, hogy Kun Béla, Löwinger-Lukács György és Szamuely Lenin-fiainak hatalomátvételét már nem élte meg, miként a II. világháborút követő idők sem, melyekben bizony már Margita nemcsak *akar* élni, de javában él is.

Néhány mondat a műfajról

A *Margita élni akar* az olasz reneszánsz által kedvelt nyolc soros *stanzában* íródott, és mert ezt a XIX. század folyamán Byron hozta vissza az európai irodalomba – idehaza Arany János (*Bolond Istók*) és Arany László (*Déliabok hőse*) is használták –, az a filológusi vélemény terjedt el, hogy Ady az ő hatásukra szánta rá magát verses regény írására. Szerintem nem. Úgy gondolom, a műfaji „felbújtó” első sorban Rostand volt. Szerintem ugyanis Adynál nem a stanzán van a lényeg, hanem a rímen. Márpedig a XX. század elején Rostand rímelő – azóta klasszikussá patinásodott – történetei lenyűgözték Európát. Igaz, Ady 1904-ben, Párizsból küldött kritikájában még fájoan bután (elnézést kérek az erős jelzőért) vélekedett Rostandról, valószínűleg szakmai irigységből¹³, de éppen a *Margita* megjele-

11 Földessy Gyula: I.m.: 270. o.

12 Böhm Ágnes: *A szokásos érzékenységek nélkül*, Népszabadság, 2001. jún. 9. 9. old.

13 Ady Endre: *Művészeti írások, Rostand, Kossuth könyvkiadó, Bp., 1987. 53. o.*

nése mutatja, hogy megváltozhatott a véleménye.

Élvezte, hogy úgy ír regényt, hogy közben verset ír, még hozzá a legmagasabb szinten. Emlékeztetnek arra is, hogy a klasszikus stanza rímképletét (abababcc) elvetette, és az ő lírájához, alkotói hagyományaihoz jobban símuló képletet használt: xaxaxbb, miáltal modernebb hangzású, életközeli lett a versezet. A témával foglalkozó Imre László azt is észrevette, hogy Ady ötös, hatodfeles jambusai is csak lazán igazodnak a műfaj előírásaihoz: sok eltérés van a szabályostól.¹⁴ Mindezek miatt úgy hiszem, nem a reneszánsz stanza, nem Byron, hanem a XX. század Rostand-i bátorsága, a rímbe beszélés felelevenítése, Sarah Bernhardt és Coquelin – Ady által ismert – színházi világa volt számára az ötlet és a kihívás egy verses regényhez.

A nagy blaszfémia

Az elnémított verses regény legelső sorában Ady közli velünk a mű alapcélját: „Az új, magyar Sionnak énekét / Kezdem”. Rövidre rá előrelátóan hozzászól: „A zsidó-bolyt pedig megbolygatom”. Az új magyar Sion Ady elképzelése szerint olyan lenne, hogy a zsidóság is méltó helyet kapna benne. Hogy miért? „Találkoztunk, mi száz korszakkal ér fel / Fölvadult szittya s frányás zsidó némben” (15. o.). Két nagyon eltérő entitás, mondhatni tűz és víz történelmi találkozása zajlott Magyarországon a fin de siècle időszakában, a XIX. és XX. század fordulóján, Ady fiatalságának idején. Ennek az együttélésnek legnyilvánvalóbb következménye az lehet, hogy a víz eloltja a tüzet, ami mindennek nevezhető, csak történelmi szimbiózisnak, teremtő erőnek nem. Viszont, ha tűz és víz – Vulcanus és Neptunus – szót ért, összefog, abból gőz teremődhet, gőz, amely erő, amely gépeket hajt, jólétet teremt, legyőzi a távolságot, mindenki hasznára van. Ez volt Ady nagy ideálja is: „Mért álltunk szemben, mint vad szeretők, / Egymást-tépő, csókfajtó ellenségek / S mért nem lehattunk derült házasok?” – kérdezi egykori zsidó szerelmétől, Margitától (44. o.). Annál inkább sem érti, hogy miért van eleve kudarcra ítélve a magyar-zsidó együttélés minden önzetlen, őszinte próbálkozása, mert ugyanakkor vallja: „Te vagy a hozzám-hangolt zsidó vétség” (17. o.).

De még ennél is többet vél látni és kimondani Ady: az 1896-os milleniumi ünnepségek enervált, fáradt, felelőtlen magyarsága önmagára támaszkodva jövőtelen – példánkban ő a víz. A köztünk élő zsidóság viszont hihetetlen életerővel, életéhséggel, vitalitással és akarattal teszi magáévá a beköszöntő XX. századot, – példánkban ők a tűz. „S pesti Eszterek kezdtek öltözködni, / Zsidók közül támadott férfi, nő, / Ki bátrabb, szebb s több volt, mint a többi” (21. o.). Amikor a regényben 1906-ban, Párizsban a három lézengő magyar cimbora előtt megjelenik a

zsidó Margita, a napnál világosabban látható, hogy: „Margita most már élni akar” (24. o.), „Margita élt, szült, sírt, írt és akart” (31. o.), és hogy „ez akarás Hunnia pecsétje” (28. o.).

Igen, nem kevesebbet mer állítani Ady, mint-hogy: „Ő, Margita, / Menyasszonyunk, a csodás ismeretlen, / Ó, akiért minden vágyunk nyilallik: / Hungária, ha blaszfémnek is hallik” (24. o.). És minden félreértést és félremagyarázást megelőzendő, néhány lappal később, még tömörebben megismétli tételét: „Es ismételni be kár, hogy muszáj: / Hungária s Margita majdnem egygyek”¹⁵ (33. o.). Érthető, ha ezen felismerések birtokában a rajongó párizsi jóbarátok, remélve azt, hogy „lesz tán már kis elhelyezkedés / E vergődő, bolondos Szittyiában”, türelmetlenül várnak „a leendő békültebb Margitára” (36. o.). Nos, ami azt illeti, erre a Margitára azóta is várunk, és ha személy szerint engem kérdezne valaki, azt mondanám neki, hogy feleslegesen.

A zsidó akarás Hunnia pecsétje?

Tartok tőle, hogy Ady olvasatában nem ugyanazt jelenti ez a mondat, mint a maiban: nála ugyanis nem a zsidón volt a hangsúly, hanem az akaráson. A halálba hulló, erőtlen, enervált, önmagáért tenni képtelen – (jusson eszünkbe, hogy a Margita megjelenését követően nyolc évvel már öt részre szakadt szét a versben megnevezett Hunnia!) –, elöregedett nemzet számára létfontosságú lett volna az a fáradságot és letörtséget nem ismerő, leleményes, eleven élethabzsolás, amit viszont a zsidók sajátjukénak mondhattak. Nagyon logikus volt, még ha utópisztikus is Ady merész álma egy esküvőről, amelynek hála mindenki jól jár, a gyenge felerősödik, a hebehurgia megbölcösül, a fukar adni tanul, az esztelenül költekező spórolni, a hangos lehalkul, a kapkodó kimértté válik, a lassú pedig fürgévé. Mindez azért, mert az ellentétek nemcsak kioltani képesek egymást, de gyógyítani és segíteni is: abban a medencében, ahol jól úszók, és alig úszók együtt lubickolnak, nem fog megfulladni senki.

Az akarás – az élni akarás – tehát a magyar jövő, nemzeti megmaradásunk kulcsszava volt abban az időben, amikor szinte kizárólagosan csak zsidók – száz arcú és száz nevű Margiták – mutatták fel az élni akarás és tudás áldásos képességét. Ady nem mondhatott mást csak azt, hogy ha magyar jövőről egyáltalán beszélni merünk, akkor „Hungária és Margita majdnem egygyek”. Itt persze mondhatott volna Margita helyett sok mindenki mást: Lédát, Zsukát, Mylittát, Aranyost vagy például Gizellát. Ez utóbbi azért érdekes, mert Az Illés szekerén (1908) egyik versében, Az első asszonyban elmeséli, hogy gimnazistaként miként lett szerelmes egy vörös hajú, ideges, de csodálatos zsidó leányba, Gizelába:

14 Imre László: I.m.: 152. o.

15 Az idézetek a korabeli helyesírásnak megfelelőek.

*Tudtam, hogy számomra csodát hoz
E más leány: csodát, sokat,
Izgató élet-titkokat.
Utáltam a többi leányt, mind
S Gizellám, lelkem ma sem átkoz.*

De miért, kérdezheti értetlenül az olvasó, miért volt Adynak ez a túlfűtött vonzódása egy idegen fajhoz, tényleg szebbnek látta a zsidó lányokat, mint a magyarokat? Tartok tőle a kérdés nem esztétikai elbírálást igényel. De adjunk lehetőséget a költőnek, hogy a helyes válasz felé induló utat ő adja meg néhány sorával. Például az *Új versek* (1906) bevezető költeményének, a *Góg és Magóg*-nak ajánlásával: „E versek mind-mind a Léda asszonyéi, aki kedvelte és akarta őket”. Íme megint a kulcsszó: akarta. Aztán a *Vén faun* üzenete így végződik: „Fülembé csókold, mit te tudsz: / 'Csúf faunom Apolló voltál!'”. Merjük észrevenni, és mondjuk ki: Ady csak a zsidóknak kellett, az ő ízlésük vevő volt a modern magyar költészet legnagyobb zsenijére, saját fajtája viszont nem:

*„Egy urambátyám röpdös körül:
Múlt századokból nagy pipafüst szárnyal:
Egy őszám. Tollamra néz, dohog
S kezemre csap a füstös pipaszárral.*

Léda meglátta és megerősítette benne az Apollót, saját apja – állítólag – egy borgőzös estén így fakadt ki: „Városi bohóc lett a fiamból”. Hol érzi jobban magát az ember, ott, ahol Apollónak nézik, vagy ott, ahol bohócnak? Ott, ahol kezére csapnak a pipaszárral, vagy ott, ahol az összes ijesztő körülmény ellenére, amikor megkérdezi zsidó kedvesét, hogy kitart-e mellette – „Nem félsz, Lédám?” –, a válasz mindig ugyanaz: „Nem biz én.”¹⁶

Brüll Adél és Vészi Margit Ady életében egylényegűségek, ugyanazt jelentik és képviselik, noha két nevük, két arcuk és két testük van: a nyitott szellemet, a partnerséget ahhoz, hogy Ady teljes erejével és zsenialitásával egy új, boldog, modern Magyarország szellemiségét építhesse fel:

*„Elválik úgyis, hogy mi lesz velünk:
Magunké leszünk vagy kilincselünk?
Lesz-e magyarság új célra, nagy okra?
Eb ura fakó,
Faljatok aggok,
Bízzátok ezt az ifjúmagyarokra.”¹⁷*

A *Margita élni akar* valójában nem több, és nem kevesebb, mint egy hatalmas allegória: a három magyar fiatalember, a költő, a piktor és a jogász, ráérezve arra, hogy környezetükben egyedül a zsidó Margita jelenthet számukra társat a XX. századba, a jövőbe való eljutáshoz, a magyar-gödörből való

kilábaláshoz, a valódi kibontakozáshoz, szenvedélyesen udvarolnak neki, de Margita egy másik zsidóhoz – (mint tudjuk Molnár Ferenchez) – köti az életét. És el is rontja, ugyanis házassága nem sikerül, később elválnak, Molnárnak még további két felesége lesz – Fedák Sári és Darvas Lili. Úgy tűnik, Vészi Margit igazán akkor lett volna megbecsülve, és saját kvalitása szerint mérve, ha mégiscsak a három magyar ifjú közül választ. De nem tette, mert a vér szava mindig übereli a rációt. Ezen egyedül Ady tudott túllépni, és ez lett tragikus magára maradásának egyik oka, miképpen ennek következtében minősíthetők társadalmi utópiának mindazon álmai, miket a magyar-zsidó sorsközösség lehetőségéről szövegített.

Nyugat ellen Nyugatot hozz!

Ady nem is titkolja: alapvetően a hozomány – a szellemi, a világnézeti, a mentalitásbeli hozomány – az, ami annyira égetően létkérdése a magyarságnak, és ami miatt ő annyira áldásosnak tekintette volna, ha a mindenkori Margiták kevésbé zárkóztak volna el a mindenkori Ottokárok elől. Csak-hogy ezek a frigyek, lett légyen bármennyire is sokat ígérő a kezdetük, csak nem tudtak realizálódni. Ez a szomorú konzekvencia 1912 tavaszára, a Lédaival való végső szakítás idejére érlelődött meg Adyban. A *Ki látott engem?* kötetben (1914) még mintha a régi álláspontját képviselné, de lassan módosul a véleménye: ha nem megy Margitáékkal, majd megcsináljuk nélkük az új Magyarországot:

*Most pedig jöjj, jó magyarság,
Nomádságnak szabad élte,
Nyugat ellen Nyugatot hozz
S csörtess új erőt a vérbe:
Sokáig nem tarthat ez a zavar.*

Viccesen akár azt is feltételezhetnénk, hogy a „Nyugat ellen Nyugatot hozz” programja, amit a *Nyugat* folyóirat szerkesztője és főmunkatársa meghirdetett – talán annak a sértésnek a nyomán, hogy megtiltották neki a *Margita* folytatását –, arra utal, hogy elege van a budapesti *Nyugat* elzsidósodott szelleméből, és a valódi, korlátok nélküli európai szellemiségre vágyik. Mégis azt hiszem, hogy ennél a poénál többről van szó. Nevesen arról, hogy ha a zsidók nem segítenek, magunknak kell nekivágnunk a modernizációnak. Valójában nem új program ez Adynál, és érdekes, hogy a költő születésének 120. évfordulóján, a Petőfi Múzeum Ady-ünnepségén **Eörsi István** hosszasan idéz egy Ady citátumot: „A leghatározottabban tiltakozunk ellene, hogy a kozmopolita címet lefoglaltassák a zsidókkal! Hohó! Ha a tudományos haladás, tisztult gondolkodás,

16 Bihar vezér földjén, Vér és arany, 1907.

17 Morognak a vének, Az Illés szekerén, 1908.

modernné válásra törekvés és kultúra kozmopolititás a klerikális szemekben, akkor vagyunk itt még többen kozmopoliták!¹⁸

Ez még egy korábbi Ady-tanulmány ugyan, de tökéletesen mutatja a költő elszántságát, és azt, hogy semmiféle előítélet nincs benne a modernitással szemben, nem hajlandó azt faji kérdésként vagy zsidó kiváltságként értelmezni, és minden lehetséges eszközt megengedhetőnek tart, ami a magyar feudális mentalitást felrázza, továbblépésre ösztökéli. Csakhogy ezek a lépések rendre elmaradnak. Még 1907-ben kétségbeesetten állapítja meg hazájáról: „Ez az egyetlen ország, ahol még a természettudományi törvények is csődöt mondanak”.¹⁹ Ugyanis senki sem akar élni, fejlődni, termelni és védni, sőt, mintha az öngyilkosságba rohanna. A Margita befejezése ugyanezt a hangot üti meg:

Vérünket bizony, holnap már talán
S tán nem kár érte, száz cerberus issza,
De hadd viselje gondunk csak tovább
Elhívott táltos, bölcs, nagy Tisza Pista
S sugárzó népe az agyatalan úr,
A Sobri ügyvéd s betűtlen koldushad,
Néve, címerbe kapaszkodó óság,
S persze a pénzes, szent harács-zsidóság. (72. o.)

Ez tehát a magyar status quo 1912-ben, miközben „Mi gubbaszkodva s olyan valakik, / Kik cirkuszba résen néznek a ponyván” (73. o.), bárgyún, szótlánul várunk – Margitára! –, és azt hisszük, hogy élünk. Ezerszer jogs a szemrehányás:

Hogy minden voltál, úgy-e jól tudod
És hogy semmim sem, úgy-e bűn az átok?
Tied volt a kívánt és teljes Élet,
Enyém száraz száj, éhség, harc és vércsepp.” (70. o.)

Méricskéljük bárhogy is, nagyon nagy utat, nagyon nagy fordulatot kellett megtennie öt év alatt Ady Endrének a „pénzes, szent harács-zsidóság” felismeréséig, hiszen emlékeztetnék rá, hogy 1907-ben, a *Vér és arany* kötetben micsoda naív és érzélgős kiállást tesz közzé a zsidók mellett.²⁰

Aztán eltelik újabb öt év, és Jászi Oszkár lapja, a *Husadik Század* ankétot rendez a zsidókérdés tárgykörében. (Jásziék ezt találták legégetőbb kérdésnek két évvel Trianon előtt.) Ady ekkor küldi el nekik a *Korroborit*, amit – vajon cinikus volnék, hogy nem lepődöm meg rajta? – nem közöl a *Husadik Század*. Jóval Ady halála után, 1924-ben közli majd le a *Nyugat*. A *Korrobori* egy párhuzamot von szemünk elé. Egy bizonyos ősi, ausztrál néptörzs kultikus szerelmi táncát nevezték korroborinak: ezt

a táncot a férfiak járták rogyásig a muzsikáló nők előtt. Ahogy azok muzsikáltak, a férfiak úgy táncoltak. A *Margita élni akar* ismeretében szájba rágásnak tűnhet külön rámutatni, hogy ez a felállás a magyarság és a zsidóság történelmi kapcsolatát szimbolizálja: „Itt két fajtátlan s egyformán idegen fajta szeretkezik egymással a Korrobori szabályai szerint. A már megcsinált kultúrák lemásolt zeneszerszámaival foglalt itt helyet a zsidóság. S mi, akik magyaroknak nevezük magunkat, gyűlölve-vágyva ropjuk a szerelmi táncot. Itt egymást fojtogatva a szerelemtől, vagy új népet produkálunk, vagy pedig utánunk az özönvíz. ... Ők, a zsidók, mint az ausztráliai asszonyok, kezelik a hangszereket. Mi, a pusztuló férfi-médiumok, táncolunk, haraggal és szerelemmel, gyűlölettel és vágygal – rogyásig.”²¹ Azután gondolatmenetét azzal folytatja, hogy „sehányan se vagyunk, mi táncolók: magyarok nincsenek Magyarországon”. Az üzenet, az egész korrobori-szimbólum kristálytisza bizonyítéka Ady társadalmi éleslátásának, igaz, a befejezés viszont politikai naivitásának, már említett utópisztikus hajlamainak letagadhatatlan dokumentuma egyben: „Előtípusát látom egy új népnek, a Korrobori kiváltott népének s óh bár jól látnék. Ez volna mi minden dilemmánk megoldása s nyilván a História remekbeszült munkája, ha igaz volna.”

Akárhogy is nézem, ennek az életműnek íve van: 1907 – *A bélyeges sereg*; 1912 – *Margita élni akar*; 1917 – *Korrobori*. Nagy ív ez – amit sajnos konzekvensen visszaegyenesít Ady jóindulatú, társadalmi naivitása. Szomorú sajátsága ez életművének: észreveszi az összefüggéseket, azután zárójelbe helyezi őket.

A „kissé túlzottan-honos zsidóink”

A *Margita* írásának idején Adyt egy sajátságos szki-zofrénia jellemezte: esze észlelte a valót, érzelmei pedig elkendőzni igyekeztek: amit látott, jól látta, de nem mindig jól értelmezte. Nem tudta nem észrevenni a zsidóság hipertrofikus fejlődését a XX. század elején, ugyanakkor végig hitte, hogy ebből az egész nemzet profitálhat. Igaz, a mű vége felé kissé gúnyosan megjegyzi: „Be megnőttél útközben Margita: / Hozzád szegődött mindene egy kornak” (75.). Azt is látni kénytelen, hogy Margita dicséretes növekedésével egy időben, miként aszik egyre gyengébbre a magyarság.

Bár vakok lennének, ha nem vennék észre, hogy a *Margita* egészében, kezdettől, benne van egy, az elutasítottságból fakadó mély fájdalom. Ady egyszerre érzi, hogy Margita pusztja jelenléte „magyar égre hajnal-képet mázolt” (61.), miközben látja, hogy csak nem követi nemzeti pirkadat ezt a hajnalt:

18 Eörsi István: *Bánatos gondolatkísérlet*, Népszabadság, 1997. szept. 22.

19 Ady Endre: *Kiké legyen Budapest* (A jövő zenéje az utcán), Budapesti Napló, 1907./ 229. sz.

20 Ady Endre: *A bélyeges sereg*

21 Ady Endre: *Jóslások Magyarországról*, Athenaeum kiadó, é.n. (1936). 273-74. o.

Nem érek rá bús fajtámat szeretni
S fáj, hogy aki védi, csaló vagy senki.
De az bizonyos, hogy élni akar,
Mint zsidó hősnőm jelképezi szépen,
Keresztül Rákosin és Szemerén,
Keresztül sok rendetlen és ígétlen
Gyávaságon, zavaron, helyzetén
S kissé túlzottan-honos zsidóinkon.
Ki nem beszédes, György úr, egyszer mondta:
Mi vagyunk Európa legbölcsebb bolondja. (58.)

Ady Endre rövid, de nagyon tömör és tartalmas életét végigkísérte a „hajnal-képet mázoló” zsidó nők szenvedélyes szeretete, ostromlása, majd a csalatkozás.²² De egyet biztos kijelenthetünk: ha szakításra került sor, akkor Léda, Zsuka vagy Margita megkapta a neki kijáró elbocsátó, szép üzenetét, de a hajnal-képhez, amit az ő szemében képviseltek, Ady örökre és következetesen hű maradt! Úgy tűnik, teljes felelőséggel kimondhatjuk: nem a zsidót, az izraelitát szerette ezekben a nőkben,

hanem a nyitott, a modernsége szomjazó, az életre igent mondó szellemet. Ezt látszik megerősíteni egy még 1904-ben, „a víg párisi rengetegben”, a Léda-kapcsolat elején íródott tanulmányának néhány odavetése: „A zsidók jórészevel még meg lehetne egy társaságban, igazságban, haladásban és kulturában élni, de az a nagyobb baj, hogy a keresztyének legnagyobb része elzsidósodott. Valahogy félve és borzongva gondolkodom arra, hogy végre is csak otthon kell élnem és dolgoznom majd egyszer. Mi lesz akkor? Sok megalázást már nem igen fogok kibírni.”²³

Ady láthatólag egyáltalán nem szándékozott elzsidósodni, bármiben is feladni keresztyén magyarságát. Éppen ellenkezőleg: jó ötletnek vélte, hogy a vitális zsidóság segítségével emelje ki a gödörből nemzetét.

Azt hiszem, immár a XX. század elmúltával, ezt tekinthetjük a legnagyobb magyar költő legnagyobb történelmi tévedésének.

Szócs Zoltán

Négy arc a verses regény szereplői közül

Vészi Margit (Margita)
(1885–1961)

Kernstok Károly (Ottokár)
(1873–1940)

Bölöni György (György úr)
(1882–1959)

Molnár Ferenc (a férj)
(1878–1952)

²³ Ady Endre: *Párisi szomorúságok*, Szilágyi, 1904. / 18. szám